

Il maletg romand da la Frantscha

Ina vischinanza multifara

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Tgi che taidla l'emissiu «Forum» da Radio Suisse romande ha segir badà l'acribia da noss «confédérés» areguard il cumbat electoral en il vast pajais limit-rof.** Quai constat gia ussa, schebain ch'ins po savair pir en matg tgi che duai reger la Frantscha enfin a 2022. Christophe Büchi (Losanna), correspondent da la «NZZ» en Romandie, ha deditgà in artitgel detaglià al maletg da la Frantscha en quella part da la Svizra (pp. 14-15). I vala la paina da resumar lez essai, cumplettond cun las remartgas d'in erudit genevrin oz emblidà che scriveva tranter 1943 e 1956 en la «Gazette de Lausanne».

Christophe Büchi analisescha

L'emprim fa Büchi endament: «En ils davos onns ha il maletg romand da la Frantscha sa stgirentà pulit: In pajais nua ch'i na funcziunescha quasi nagut da quei che duess funcziunar (...) cun chaumas, demonstrazions e dschihadissem (...). Gia il Vadais Philippe-Sirice Bridel [1757-1845] ha scrit: 'Il Svizzer (...) n'astga betg esser in chajachautschas u in litgamauns; quels vizis da sclavs surlaschain nus als Franzos.' Henri-Frédéric Amiel [1821-1881], docent genevrin da litteratura, n'è betg stà bler pli gentil: 'Tut è vid tar ils Franzos' (...). La

Romandie ha d'engraziar vaira bler a la Frantscha, oravant tut ina part da sia atgna suveranità (...). Pir cun la fundaziun da la Republica helvetica 1798 è naschì enzatge sco ina Svizra romanda (...). A medem temp ha lezza perioda manà ina sclavaria nova. Quai han badà l'emprim ils Giurassians dal nord [da l'actual chantun Giura], 'liberads' ed annectads enina 1792 da la Frantscha. Il medem han fatg tras 1797 il Giura dal sid [l'actual Giura bernais] e Bienna (...). Tuts èn la finala vegnids avdants d'in 'département' franzos. Il medem è succedì cun Genevra ed il Vallais (...): I han survegnì enavos lur suveranità pir da december 1813 cun la partenza da las truppas franzosas (...). Cun la Republica helvetica èn ils umans dal Vad, da la Gruyère e da Friburg vegnids 'citoyens' (...). Il temp dals Franzos è stà per ils Romands in temp da libertad nova e da dependenza nova (...). I eran dividids perfin durant la guerra da 1870 tranter Franzos e Tudestgs. Ina part sustegneva la Frantscha, in'otra percenter aveva fermas resalvas cunter l'imperi da Napoleun III [1808-1873] che valeva sco clerical. Pir la proclamaziun da la republica a Paris ha gudagnà las simpatias dals republicans svizzers per la Frantscha (...). Ma questas valevan bunamain senza resalvas mo durant las duas guerras mundialas (...). Silsunter era la Frantscha ina da las victuras gra-

zia a de Gaulle [1890-1970] ed a la resistenza [cunter l'occupaziun tudestga]. La Romandie giubilava (...). President François Mitterrand [1916-1996] aveva ina profunda simpatia per la Svizra e vegniva savens en visita en la Romandie; ses temp è stà in punct culminant da la francofilia romanda. Ma lezza ha sa calmada suenter 2000, e quai cunzunt tar la giuventetgna.»

In Genevrin critic

Da 1944 a 1968, pia en ils decennis da gronda francofilia romanda, ha l'Universitad da Genevra incumbensà in scienzà genevrin d'instruir in rom insolit numnà: «Géographie historique, politique, ethnique et linguistique.» Il 1962 è il docent vegnì perfin «professeur extraordinaire». Ses num: Aldo Dami (1898-1977), docter da l'Universitad da Debrecen (Ungaria), burgais svizzer d'advent da 1946. Ses bab era d'Empoli (Toscana) e sia mamma figlia d'in pèr austriac. Quatter onns suenter la fin da sia collavraziun a la «Gazette de Lausanne» ha'l publictà in essai intitulà «Dernier des Gibelins» (1). Ils «gibelins» (per talian «ghibellini») eran ils «partisans des empereurs d'Allemagne, en Italie» (2). Dami en lez cudesch sa definiva sez «oravant tut Svizzer, lura da la regiun dal Danubi (...) – ma betg Franzos (...). Nus Svizzers essan oravant tut d'in pajais 'gibelin' (...) situà tranter Germania ed

Italia, a chaval sur las Alps nua ch'el garantesch las colliaziuns tranter nord e sid. El vala sco guardian dals pass» (p. 122). Dami stigmatizava la parzialità da la pressa romanda durant l'Emprima Guerra mundiala: «Ella copiava simplamain la pressa franzosa enfin a 1918 e lur anc onns a la lunga (...). Ella publictava las novitads militaras da l'Entente cun lingias grossas; quellas da la Germania vesev'ins strusch (...). Ins beneventava fugitivs belgts e schuldads franzos blessads u internads (...). Ins salidava l'invasiun [britannica e franzosa] da la Grezia cunter retg Constantin, quinà da l'imperatur Guglielm (...). La Frantscha uffiziala aveva adina raschun (...). 1918 a Genevra han ins acclamà la visita dal general [franzos] Joffre en unifurma» (pp. 145-147).

In ami da las minoritads

Dami criticava che la pressa romanda na publictava betg las brevs da lectur cunter «la politica d'assimilaziun sfurzada pratitgada en Alsazia e Bretagna, nua che la magistraglia chastia ils uffants che discurren lur dialect, e quai schizunt durant las pausas» (p. 159). L'autur remartga però en la davosa nota da «Dernier des Gibelins», scritta 1960 u gist avant: «Dacurt criticgeschan nossas gasettas la Frantscha a moda pli mudenta e perfin pli vehementa, quai en num da l'Europa (...) e cunzunt pervi da l'Algeria»

(p. 162, nota). Ma ils temps han sa midads. En in essai da 1968, publictà puspè 1980 grazia a la Pro Helvetia, scriveva Dami: «Las etnias d'otra lingua en Frantscha sa dasdan: Alsazia, Flandra, Bretagna, Pajais basc, Catalugna, Corsica (...). L'opiniun romanda s'interessa dapi 1940 bler dapli per ils cum-bats politics franzos che per ils fatgs federals 'lungurus'» (3). Curt avant la mort da Dami è cumpari ses atlas istoric davart ils cunfins europeics en il 20avel tschientaner, grazia a l'agid dal Fond nazional svizzer per la perscrutaziun scientifica (4). Quatter chartas dal volum pertutgan la Romandie: Co-intrin (nr. 174), trais vischnancas genevri-nas (nr. 175), Finhaut/VS (nr. 176) e cunzunt il chantun Giura (nr. 192, commentari pp. 365-370). La charta nr. 186 mussa «les régions de programme en France»; ses commentari precischa: «Ils Bascos pretendan in 'département' basc cun status biling» (p. 353).

1. Aldo Dami, *Dernier des Gibelins. Réflexions hétérodoxes sur la politique*. Genevra (Editions Connaître) 1960.
2. Paul Robert (ed.), *Le nouveau Petit Robert. Text midà e schlargià da Josette Rey-Debove ed Alain Rey*. Paris (Le Robert, ISBN 978-2-84902-321-1) 2008, p. 1152, chavazzin «gibelin».
3. Aldo Dami, *La passion de l'indépendance*. Losanna (L'Age d'Homme) 1980, pp. 83 e 97).
4. Aldo Dami, *Les frontières européennes de 1900 à 1975. Histoire territoriale de l'Europe*. Genevra (Médecine et Hygiène) 1976.